

Dalija EPŠTEINAITĖ

VILNIETIS ROMAIN GARY

THE VILNIUS CITIZEN ROMAIN GARY

The most read French author in the whole world: 30 books in French, six books in English. Neither of these languages was his native tongue. Born in Vilnius on 8 May 1914, he recalled the city nostalgically, but after leaving it he never visited it again. He and his mother believed in his future fate, and it all came true: he became a famous writer, a French hero, and dressed as if he was in London. He wrote many of his books under pseudonyms, and often changed them. He created his work, and he also created himself. It often seemed to him that there was someone else inside him. Maybe it was always that dreamy boy from Pohulianka, ready to take any risk for the sake of beauty. He has no grave. The only monument to the writer Romain GARY is in Vilnius, his home town. Gary is presented to us by the translator Dalija EPŠTEINAITE.

...Skaitomiausias prancūzų rašytojas. Britanijoje ir Vokietijoje, JAV ir Portugalijoje, galbūt ir Lietuvoje daugiausia skaito ne Stendhalį, ne Balzacą ar Flaubert'ą, bet Romainą Gary.

Trisdešimt romanų prancūzų kalba, šeši anglų, – nė viena tų kalbų nebuvo jo gimtoji.

Savo kūrinius pasirašinėdavo įvairiais slapyvardžiais, dažnai juos keisdavo. Aiškino: rašytojas kuria ne vien knygą, bet ir save patį.

Pirmieji Gary kūrybos tyrinėjimai pasirodė praėjus dešimtmečiui po jo mirties.

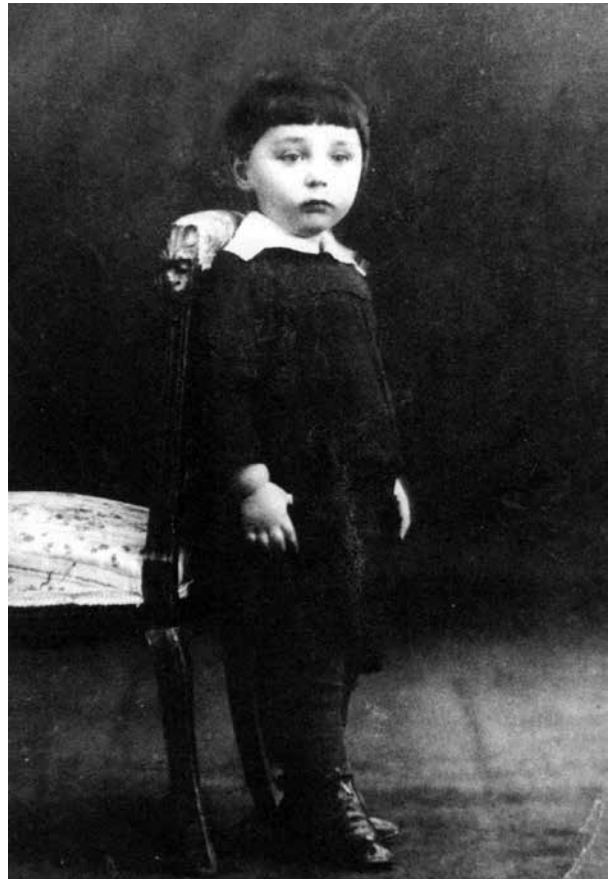
Palikęs gimtąjį miestą, jo ilgėdavosi, tačiau nė sykio neapsilankė.

Ta sankryža visada verčia stabtelėti. Ji atsiveria netikėtai, nerimastinga, kleganti, nesvarbu, iš kur į ją įsuktumėte – ar leidamiesi Basanavičiaus gatve miesto centro link, ar kildami į kalnėn, ar išnirdami į ją iš šono. Stebina per ilgus dešimtmečius tapusi įprasta jos architektūrinė įvairovė, stilių maišalynė. Ji turėjusi savų ambicijų: ši gatvė, kurios vardas – *Wielka Pohulanka* (Didžioji Promenada), byloja gal apie pretenziją nurungti patį Mickevičiaus prospektą. Bet pažvelkime į ją septynerių metų vaiko akimis: prieš jį stūkso milžiniškas Polesės geležinkelio direkcijos pastatas, anuo metu aukščiausias Vilniaus mieste. Kitapus gatvės – puošnus, įmantriais lipdiniais išgražintas namas, tarsi baleto spektaklio atpakalys. Už perėjos Teatras – nelygu pasakiški rūmai. Pats berniuko namas – didžiuliu puslankiu išgaubtas, su senoviniais kuorais virš stogo, panašus į galingą viduramžių tvirtovę. Kiemas pilnas slėpiningų užkaborių, malkinių, dilgėlynų, apgriuvusių sandėliukų, – čia, landose tarp suverstų rąstų, tik žaisk, peškis, slėpkis. Tokia buvo Romano Kacewo vaikystė, kurią jis atskleidė mums „Aušros pažade“ – vienoje puikiausių savo knygų.

Vilnius yra Romaino Gary miestas. Gimęs 1914 metų gegužės 8-ąją, kartu su tėvu Arje Leibu Kacewu ir motina Mina Owczynska pagal religingų žydų tradiciją gyveno pas senelius –

Subačiaus gatvėje, numeriu 6A pažymėtame name. Šeima buvo pasiturinti, telefonų knygoje matome jų numerį: 13-06. Žinyne dar vienas adresas: *Niemecka* (Vokiečių), 31. Tai kailių salonas, kurį drauge su broliu valdė senelis Faivušas Dovydas Kacewas. Rašytojo tėvas Arje Leibas – antrosios gildijos pirklys, tad berniukui viskas žadėjo laimingą vaikystę Vilniuje, kuris buvo žinomas kaip Lietuvos Jeruzalė – Rytų Europos žydų tradicijos ir išminties miestas. Jo šlovė dar nebuvo išblėsus, vis dar žibėjo. Dažnai lankydamasis Vilniuje būsimasis sionizmo šauklys ir vadas Vladimiras (Zeev) Žabotinskis pastebėjo, kad jį pakerėjęs miestas yra ypatingas, uždaras dvasinumo centras: „Vilniuje atsivėrė man naujas žydų pasaulis, – skaitome autobiografinėje apysakoje. – Lietuva – savotiškas universitetas tam, kas anksčiau niekada nekvėpavo tradicinės žydų kultūros oru ir net nenumanė, kad kuriam nors pasaulio krašte yra toks oras“. Vilnietišką dvasingumą gaivino apie 80

Roman Kacew – būsimasis rašytojas Romain Gary. Vilnius.
Nuotrauka iš Myriam Anissimov knygos
„Romain Gary, le caméléon“ (Paris: Éditions Denoël, 2004)

sinagogų bei daugybė mažesnių maldos ir Talmudo mokymo namų. Nuo XVIII amžiaus žydų spaustuvės leisdavo filosofinę, rabinistinę literatūrą. Eidavo dienraščiai, kurių skaitytojais galėjo tapti apie 40 procentų miesto gyventojų: du laikraščiai hebrajų kalba, kiti – jidiš. Vilniaus inteligentai žydai imdavo rimtai galvoti apie gimtosios kalbos ir savaimingos litvakų kultūros puoselėjimą – kūrėsi menininkų būreliai, teatro trupės, religinės bei pasaulietinės mokyklos. Etnologas, meno istorikas S. An-skis (Solomonas Rapoportas) eidavo su bloknotėliu į žuvų turgų užrašinėti spalvingo vietos slengo. Miesto garbės pilietis gydytojas, politikas ir kultūrininkas Cemachas Šabadas kreipėsi į valdžią, siūlydamas steigti Lietuvos žydų istorijos muziejų...

Kacewų berniuko gimimo metais sugriaudėjo Pirmasis pasaulinis karas. Tėvas išėjo į frontą, o Mina su trijų mėnesių kūdikiu bandė apsigyventi pas tėvus Švenčionyse, tačiau neilgam, nes visi arti fronto gyvenę žydai buvo caro valdžios išstremti į Rusijos gilumą. Mat buvo įtariami galėję šnipinėti vokiečiams, kadangi jidiš yra gimininga vokiečių kalbai, o hebrajiški rašmenys apsunkina jidiš tekstų šifravimą, kartu ir cenzūravimą. Apie Kacewų klajones mažai težinoma, nebent tiek, kad, sugrįžę iš tremties ir apsigyvenę Vilniuje, *Wielka Pohulanka* g., name Nr. 16, Mina su sūnumi lankydavosi pas senelius Owczynskius Švenčionyse. Romaino Gary kūryboje apstu ryškių provincijos miestelio vaizdų: tenykštis dvaras, pušynai, sodybos leidžia manyti, kad motinos tėviškė, nors labai mažai ten gyventa, autoriui buvo jo pasaulėjautos dalis. Vėliau, būdamas žymus rašytojas ir aukštas pareigas einantis diplomatas, Gary pataria vienam savo draugui pasodinti šalia namo visą saulėgražų lauką, kokį prisimindavo galvodamas apie Švenčionis. Antrojo pasaulinio karo metais Šiaurės Afrikoje įrengtoje Laisvosios Prancūzijos oro pajėgų bazėje, pašiūrėje, kuria dalydavosi su šauliu radistu, susikūpinęs prie vienintelio staliuko Gary rašė apie Švenčionių apylinkes. Ten slapstosi nacių persekiojami vilniečiai lenkai ir žydai, nuo karo dalinių atitrūkę ir partizanais tapę ukrainiečiai, ūkininkai, muzikantai, gydytojai, pagyvenę vyrai, paaugliai... Romain Gary de Kacew, Laisvosios Prancūzijos bombardavimo eskadrilės „Lorraine“ („Lotaringija“) šturmanas, skubėjo, kol yra gyvas, tarp dviejų kovinių išvykų kurti romaną „Europietiškas auklėjimas“. Tai nebuvo atliktų užduočių dienoraštis, žūtbutinių kovų aprašymai ir net ne skaudžių netekčių paminėjimai (iš 200 eskadrilės lakūnų išgyveno penki), – savo pirmąjį kūrinį dvidešimt šešerių metų rašytojas skyrė Rezistencijai. Herojus jaunas ryšininkas Janekas kursuoja tarp Vilniaus ir priemiesčių. Šmėsteli Antakalnio pavadinimas. *Būryje buvo Cukeris, mėsininkas žydas iš Svečianų*¹. *Tai buvo religingas chasidas, sudėjimo kaip jomarko imtynininkas. Penktadienio vakarą jis drauge su kitais miške besislapstančiais žydais eidavo melstis į buvusio sprogmėnų sandėlio griuvėsius Antakalnyje.* Kurgi ne, juk čia, Pospeskose, mažametis Romanas Kacewas leisdavo vasaras vaikų sveikatos stovykloje. Jis galėjo pažinoti ir patį TOZ² stovyklos steigėją – gydytoją Cemachą Šabadą, Kacewų kaimyną tame pačiame Pohuliankos 16 name. Galėjo būti matęs atskubantį pas Šabadus, name su gražiais fasado lipdiniais gyvenantį kalbininką Maxą Weinreichą. Jiedu rengėsi steigti Žydų mokslinį tyrimo institutą, o Weinreichas

pagaliau vedė daktaro dukrą Reginą. Pasirodydavo ir žymus istorikas Simonas Dubnovas, kurį Kacewų berniukas galėjo matyti einantį per kiemą, tą patį, iškildavusį atmintyje, kai rašė: *Jis be vargo rado tą namą Pohuliankoje... Perėjo per kiemą ir pakilo į antrą aukštą.* Taigi antrame aukšte kiemo gilumoje Romanas gyveno su motina – Janekas skubėjo į jo namus. Herojus keturiolikmetis, tokio amžiaus buvo Romanas palikdamas Vilnių. Tai kultinis amžius rašytojui. *Buvau keturiolikto metų ir kupinas vilčių*, – sako romano „Didysis skudurynas“ herojus. Tokio pat amžiaus yra Momo romane „Visas gyvenimas priešakyje“, Liudas – „Aitvaruose“.

Gatvė kalbėjo lenkiškai. Šiai kalbai Romainas Gary liko ištikimas. *Tai labai graži kalba. Mickevičius visam gyvenimui lieka vienu mano mėgstamiausių poetų, ir aš labai myliu Lenkiją, kaip, beje, visi prancūzai*, – skaitome „Aušros pažade“. Ten bei šen įterpti lenkiški žodžiai sudaro savaimingą jo kūrinii ornamentiką: *Pan Juzef Piaskuose turėjo szyneką, kurį ir valdė, be to, jam priklausė szynekai beveik visuose aplinkiniuose kaimuose* („Europietiškas auklėjimas“). „Aitvarų“ – paskutiniojo romano – herojė yra mergina lenkė, Lenkija čia iškyla kaip optimistinis vilties įvaizdis. Dažnas Gary kūryboje „vilties“ žodis tebelieka neiššifruota autoriaus mintis, viena iš daugelio neįmintų rašytojo mįslių. Yra žinoma, kad mirties patalė jo motina šaukėsi niekam nepažįstamos „Nadieždos“. Tas paplitęs rusiškas vardas, kuris išvertus reiškia viltį, tampa vienu reikšmingų „Europietiško auklėjimo“ motyvų: tai konspiracinis partizanų vado slapyvardis, – taip suvokiamas yra lakštingalos suokimas. Kituose romanuose irgi aptinkame „vilties“ alegorijų, ko gero, paties autoriaus neįmintų.

Namuose bendravo rusiškai. Sinagogoje, kur eidavo su tėvu, žmonės tarpusavyje šnekučiuodavosi jidiš kalba. Tai nebuvo prabangi Didžioji sinagoga, šalia kurios, Vokiečių gatvės gilumoje, spietėsi keliolika mažesnių maldos namų ir pleveno didžiojo išminčiaus Vilniaus Gaono dvasia. Kacewai lankė naują, 1912 metais statytą Choralinę sinagogą Pylimo (tuomet *Zawalna*) gatvėje, skirtą žydams *maskilams* – Apšvietos šalininkams. Antrosios gildijos komersantas modernių pažiūrų Leibas Arje Kacewas buvo šios sinagogos administracijos narys. Čia po kupolu aidėjo išdidžiai skardūs senoviniai judėjų priebalsiai. Juos Kacewų berniukas įsiminė ir tiksliai atkartoto rašydamas „Europietišką auklėjimą“. Tai būta gan keisto rašymo: jokio kabineto ar rašomojo stalo nei bibliotekos, kur galima, pasirausęs, skolintis vietos realijų. *Lchu nraneno ladonai norio lcur echeinu! Šma izrael adonai*, – aidėjo bombardavimo eskadrilės šturmano ausyse.

Vėliau Gary mėgdavo vartyti pokary išleistą trijų tomų albumą „Vilniaus Jeruzalė“³, kur rasdavo gerai jam pažįstamą Choralinę, taip pat senelio Kacewo kailių saloną Vokiečių gatvės kampe, kurį prisiminė įrenginėdamas savo butą *rue du Bac* Paryžiuje, matydavo net savo pirmąjį būstą – 6A namą Subačiaus gatvėje.

Yra žinoma, kad, palikę Vilnių 1925 metais, Romanas Kacewas ir Mina dvejus metus gyveno Varšuvoje, laukdami Prancūzijos vizų. Ten Romanas lankė lenkų mokyklą. Buvo jau paauglys, taigi pradinę mokyklą turėjo baigti Vilniuje. Kurią – to nežinome. Tai galėjo būti Realinė gimnazija su jidiš dėstomąja kalba, atvėrusi duris 1918–1919 mokslo me-

tais Rūdininkų g. 6, arba *Meficei Haskala* bendrijos berniukų mokykla Pohuliankos g. 23, o galėjo būti *Tarbut* gimnazija *Zawalnos* g. 4 ar dar kokia kita valdiška arba privati mokykla su dėstomąja rusų ar lenkų, arba jidiš kalba. Tikslių žinių apie Romano Kacewo pradžios mokslus neturime, bet nemažai žinome apie privačias kalbų pamokas ir fechtavimo treniruotes, taip pat apie auklėjimą namuose, kai motina skiepijo vaikui meilę Prancūzijai – Žmogaus ir Piliečio teisių deklaracijos šaliai. Buvo renkami atvirukai su garsių prancūzų portretais. Taip pat jaunas Romanas buvo mokomas galantiškai elgtis moterų akivaizdoje, lenktis ir bučiuoti damoms ranką. O dar – šokti Vienos valsą bei polką. Daug rašoma apie berniuko žaidimus kiemuose, apie skaitytas klasikų knygas, nuotykinę berniukišką lektūrą, tačiau nieko apie pamokas mokykloje. Galbūt pradinis išsilavinimas buvo privačiai samdomų mokytojų pamokos? Žinių apie mokyklą aptinkame nebent Romanui su motina atvykus į Varšuvą, kur Romanas dvejus metus lankė koledžą. Vėliau, 1939 metų rugpjūčio 30-ąją, Bordeaux oro pajėgų bazėje Romanas Kacewas, tuomet ką tik baigęs Aviacijos mokyklą, mokėsi pilotuoti lėktuvą *Potez 540*. Likus kelioms paroms iki nacių invazijos į Lenkiją, stovėdamas tarp dviejų lenkų naujokų, instruktažo klausytojas Kacewas vertėjavo būsimiems pilotams. Taigi lenkų kalbos mokėjimo užtekdavo vykdant tokį atsakingą darbą. Tačiau ar tai buvo mokykloje įgytos žinios? Vilniuje veikė puiki Epšteino-Špaiserio mokykla su lenkų dėstomąja kalba, – galbūt tenai? Bet esama žinių, kad diplomato Romaino Gary lenkų kalba nebuvo nepriekaištinga, draugai lenkai pastebėdavo ryškų jidiš akcentą ir mieliau bendravo su juo prancūziškai. Nežinome, ar Gary buvo lankęs chederį⁴, Realinę ar dar kokią kitą gimnaziją su jidiš dėstomąja kalba.

Romanas Kacewas išties imlus kalboms. Atvykęs į Prancūziją 1928 metais, jis ima lankyti ketvirtą klasę labai aukšto dėstymo lygio Nicos licejuje. Mokykla didžiavosi tokiais auklėtiniais kaip René Cassinas⁵, Guillome'as Apollinaire'as, Josephas Kesselis⁶ ir kiti garsūs rašytojai bei valstybės žmonės. Tarp dėstytojų taip pat netrūko žymių profesorių. Albert'as Oriolis, dėstęs graikų ir lotynų kursą, iškart pastebėjo naujoko Kacewo gabumus ir 1932 metais laikraštyje „Le Temps“ išspausdintame straipsnyje paminėjo jį kaip gambiausią mokinį. Antony Musso klasėje garsiai perskaitė Kacewo rašto darbą apie La Fontaine'ą ir pabrėžė jo išvadą: *Lafontenas – ne vien didžiausias poetas tarp prancūzų, bet ir didžiausias prancūzas tarp poetų*. Toliau Romano Kacewo rašto darbai buvo vieningai pripažįstami geriausiaisiais. Jo motinos Minos Owczynskos svajonės sparčiai artėjo prie išsipildymo. Argi ji neskiepijo savo berniukui meilės Prancūzijai, argi nerinkdavo į žymių prancūzų nuotraukų, neskaitydavo jam „Damos su kamelijomis“, nedainavo kartu su juo „Marselietės“?

Visos jo „kelio į žvaigždes“ ištakos yra Vilniuje.

Vaikystėje įgyta garbės samprata persmelkia visą Romaino Gary kūrybą, jo draugystės supratimą, jo sąžinę ir principingas įžvalgas.

Puikūs rašytojai buvo pilotas Antoine'as de Saint-Exupéry ir Romainą žavėjęs Josephas Kesselis. André Malraux, draugiškai palaikęs jo pirmuosius bandymus, apgailėstavo, kad „Europietišrame auklėjime“ nutylima svarbi komunistų kova

prieš fašizmo marą Ispanijoje, į ką Gary atsakė, kad ne mažesniu maru jis laiko patį komunizmą.

Kad ir turėjęs pirmtakų, Romainas Gary daug kur pasirodė esąs pirmas. „Europietiškas auklėjimas“ yra pirmas Prancūzijoje kūrinys apie Rezistenciją, sukurtas dar karui tebevyksiant. Jis išspausdintas 1944 metais anglų kalba, o 1945-aisiais ir prancūziškai, kai nebuvo pasirodę nei Wolfgango Borcherto, nei Primo Levi rašiniai, o apie koncentracijos stovyklas ne tik rašyti, bet net kalbėti vengė šoko ištikta žmonija. Galbūt Gary drįso vaizduoti žiauriają karo tikrovę todėl, kad aiškiai suprato joje savo vietą, tokią iš esmės jam, bombardavimo eskadrilės „Lorraine“ šturmanui, nepriimtina. Tai jis nurodydavo pilotui kryptį ir taikinį, į kurį radistas šaulys turėjo laidyti bombas. Labai aiškiai kalbėjo apie savo tarnybą: *Šeši mano šeimos nariai žuvo per Holokaustą. Iš 200 mūsų eskadrilės narių išgyveno penki. <...> 1942 metais aš nepataikiau į povandeninį laivą Viduržemio jūroje. Galbūt išgelbėjau dainą, eilėrašį ar meilės laišką. Dabar pagalvojus, tas laivas tai galbūt geriausia, ką nuveikiau gyvenime.*

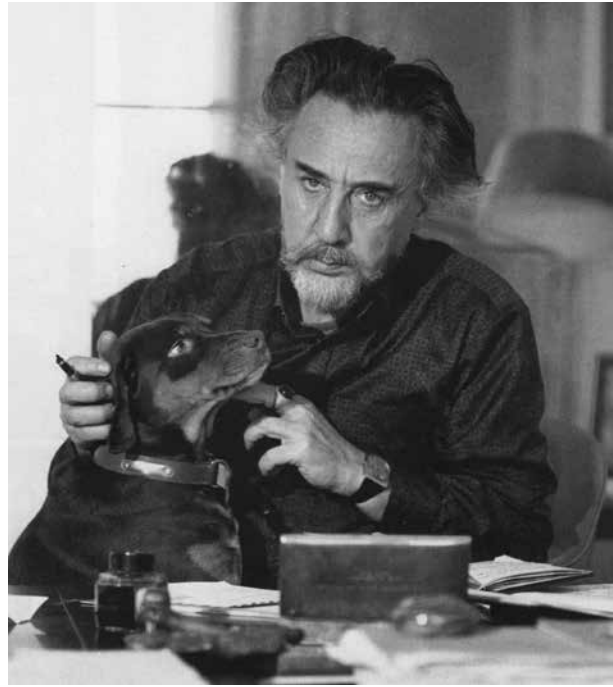
Niekas negirdėjo Gary tariant nuvalkiotų žodžių: *À la guerre comme à la guerre* („kare kaip kare“). Prieš kiek laiko publicistikoje dažnai rasdavome Saint-Exupéry posakį: „Man neramu, kad kiekviename žmoguje gali būti užmuštas Mozartas“. Taip, žvelgdamas į Žemę naktinių skrydžių metu, lakūnas romantikas mąstė apie žmogaus dvasinį pradą. Tarsi antrindamas jam, Gary negailestingas sau pačiam: *Bombos, kurias svaidžiau virš Vokietijos 1940–1944 metais, galbūt nužudė lopšyje kokį Rilke ar Goethe, ar Hölderliną. Žinoma, aš ir toliau daryčiau tą patį – tai Hitleris mus pasmerkė tapti žudikais. Net patys teisingiausi veiksmai ne visada yra patys nekalčiausi.*

Dažnai, kalbant apie nacių žiaurumą Antrojo pasaulinio karo metais, išgirstame: „Kaip Goethe's ir Schillerio tauta galėjo...“ ir t. t. Gary labai aiškiai formuluoja savo atsakymą: *Seniai nebejaučiu jokios neapykantos vokiečiams. Kas, jeigu fašizmas – tai visai ne bjaurus nežmoniškumas? Kas, jeigu jis BŪDINGAS ŽMOGUI? Kas, jeigu tai yra pirminė priežastis, slapta, užgožta, užmaskuota, paneigiama, nuvaryta į sielos užkaborius, bet galų gale išsiveržianti į paviršių? Vokiečiai, na, žinoma, vokiečiai... Paprasčiausiai dabar atėjo jų eilė istorijoje, štai ir viskas. Nežinia, kas bus po karo, kai Vokietija bus sutriuškinta, o fašizmas išsigelbės pabėgęs ar pasislėps. Kas, jeigu kitos tautos Europoje, Azijoje, Afrikoje ar Amerikoje panorės perimti estafetę? Ši mintis, išsakyta paskutiniajame romane – „Aitvaruose“, jam seniai kilo. „Europietišrame auklėjime“ skaitome apie Janeko jausmus nušauinant vokiečių kareivį: *Kareivėlis palenkė galvą ir laukė. Jis vilkėjo ne karine palaidine, bet storu megztiniu ir buvo apsimuturiavęs šaliku, visai nepanašus į kareivį. <...> Janekas pasijuto taip, tarsi ruoštųsi nušauti viso labo paslydusį ant ledo čiuožėją...**

Gary buvo pirmas, grožiniame kūrinyje iškėlęs ekologijos problemą. Gerokai papilkėjęs dar neseniai literatūros liaupsintas „antžmogis“, „stipri asmenybė“ transformavosi į turistą, naikinantį nekaltus gyvūnus iš safari automobilio; praėjusio amžiaus šeštajame dešimtmetyje jaunuolių kambariuose nuo sienų žvelgė vėjo nugairintu veidu barzdočius namudiniu megztiniu, – jo herojai matadorai, medžiotojai,

boksininkai bet kokia kaina, net pralaimėdami, tačiau nepasidavę, įrodydavo savo visavertiškumą. Gary, šlykštėdamasis medžiojančiaisiais vardan taiklaus šūvio, sukuria herojų keistuolį, renkantį parašus po peticija už dramblių apsaugą Pietų Afrikoje: *Žmogus, sugebantis nušauti gazelę, yra kandidatas į SS. „Dangaus šakny“* 1956 metais jam pelnė literatūrinę Goncourt'ų premiją, nors autorius prisipažino, kad rašydamas nė neįsivaizdavo problemos masto.

Goncourt'ų premija skiriama rašytojui vienintelį kartą gyvenime. Tačiau Romainas Gary ja buvo apdovanotas du kartus. Pats rašytojas nei to tikėjosi, nei siekė. Iki 1976 metų išleidęs apie 20 romanų, tarp kurių meistriški, savaimingi „Aušros pažadas“, „Lady L.“, „Čingis Kono šokis“, aštuntajame dešimtmetyje Gary išgirdavo abejingų atsiliepimų, kartais priekaištų dėl neva kartojimosi ar išsekimo. Kilo noras paneigti tokį visuotinį nusistatymą, tad naująjį romaną „Visas gyvenimas priešakyje“ Gary pasirašo Émile'io Ajaro slapyvardžiu ir... netikėtai pelno Goncourt'ų premiją. Keista tiesa paaiškėjo tik po rašytojo mirties 1980 metais. Stebina, kad nei Goncourt'ų komisija, nei kritika nesumojo, jog Émile'is Ajaras – tai Gary. Nenagrinėjant kūrinių stiliaus ir struktūros panašumo, čia tie patys jausmai, mintys, svajos, filosofuojantys, sąmojingi veikėjai, kad ir kas jie būtų: juodaodžiai, benamiai, transvestitai ar šiaip vargdieniai – išminties bei žmogiškumo įsikūnijimai. Kaip tai būdinga daugeliui Gary romanų, kūrinių herojė ir protagonistė – prostitutė. Į tolimą rašytojo vaikystę nuveda gausiai vartojamos judaikos realijos, jidiš kalbos inkliuzai, o svarbiausia – herojus Momo, keturiolikmetis, kaip žinia, Romainui Gary lemtingo amžiaus. Kaip beveik visi Gary herojai, Momo yra našlaitis. Gary pats augo be tėvo, ką skaudžiai išgyveno. Draugystė jį siejo su daugeliu žmonių, tačiau ypatingą pagarbą ir susižavėjimą kėlė aukšti autoritetai tiek profesijoje, tiek gyvenime. Toks jam buvo Josephas Kesselis, išspausdinęs pirmuosius jo kūrinius, o ypač – generolas Charles'is de Gaulle'is. Rašytojo biografė Myriam Anissimov lakoniškai apibūdina Gary jausmus mirus de Gaulle'ui: „1970 m. mirė de Gaulle'is. Gary neteko tėvo“. Į laidotuves, kur buvo leista dalyvauti vien giminėms ir Laisvosios Prancūzijos bendražygiams, o pagal protokolą vilkėti juodu paltu įsisegus vien Laisvosios Prancūzijos apdovanojimą, Gary atvyko apsivilkęs sena, tapusia ankštoka piloto striuke, įsisegęs Laisvosios Prancūzijos medalį, Pergalės kryžių ir Garbės legiono kryžių. Traukinyje, važiuojant atgal, vienas buvusių bendražygių neiškentęs paklausė, kam reikėjo užsitempti tą striukę. Bet argi jis galėjo, ar turėjo aiškinti šio poelgio priežastį! Baigęs Aviacijos mokyklą Romainas de Kacewas pasirodė esąs vienintelis negavęs leitenanto diplomo, nes Prancūzijos pilietybę buvo įgijęs vos prieš metus, tad tarnybą turėjo pradėti kaip eilinis. Kartą, vykdant į eilinę užduotį, jo lėktuvas buvo apšaudytas, ir stiklo šukių apakintas pilotas Arnaud Langer negalėjo pilotuoti, todėl Gary, atskirtas nuo piloto kabinos plienine pertvara, sunkiai sužeistas, telefonu vadovavo jo veiksmams. Jiems pavyko atlikti užduotį ir sėkmingai nusiileisti. Už šį žygdarbį šturmanas Gary de Kacewas ir pilotas Arnaud Langer buvo apdovanoti Pergalės kryžiumi. Tad argi turėjo aiškinti, kad sena striukė jam tapo simboliu, kad jis amžinai liko dėkingas didžiam žmogui, vertinusiame kitus pagal

Romainas Gary su šuneliu Pancho savo bute 108, rue du Back. Nuotrauka iš Myriam Anissimov knygos „Romain Gary, le caméléon“ (Paris: Éditions Denoël, 2004)

nuopelnus, o ne pagal kilmę ar pareigas? Gary nieko neatsakė draugui ir kelionę tęsė tylėdamas.

Svajotojas iš *Wilno*, vardan savo aistros pasiruošęs suvirškinti patį tam netinkamiausią daiktą! Jis neturi kapo – draugiška ranka 1980 metų gruodį išbarstė jo pelenus virš jūros platybės. *Frère Océan – Broli Vandenyne... Brangioji Viduržemio jūra! Kokia gera ir draugiška, kokia švelni gyvenimui man buvo tavo lotyniškoji išmintis, kaip atlaidžiai senas, šelmiškas tavo žvilgsnis paliesdavo mano paauglišką kaktą! Nuolatos sugrįžtu prie tavo kranto drauge su valtimis, atplukdančiomis saulėlydį savo tinkluose. Ant šių akmenėlių aš buvau laimingas⁷.* Pohuliankoje, rašytojo Romaino Gary gimtajame mieste Vilniuje, stovi jam paminklas – vienintelis pasaulyje.

Dalija EPŠTEINAITĖ

- ¹ Taip autorius vadina Švenčionis.
- ² TOZ (Towarzystwo Ochrony Zdrowia) – žydų sveikatos organizacijos OZE (Охрана здоровья евреев) filialas Vilniuje.
- ³ Jerusalem of Lithuania. Illustrated and documented / Collected and arranged by Leyzer Ran. 3 volumes. – New York, 1974.
- ⁴ Chederis – ikimokyklinė žydiškojo auklėjimo pakopa. Šv. Rašto ir Talmudo pagrindų berniukai žydai pradėdavo mokytis net nuo 3 metų amžiaus.
- ⁵ René CASSIN (1918–1976) – prancūzų diplomatas ir politikas. Prancūzijos vyriausybės tremtyje (1941–1944) narys, Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos teksto, drauge su Eleonora Roosevelt, autorius, Nobelio taikos premijos (1958) laureatas, Tarptautinio Žmogaus teisių teismo pirmininkas.
- ⁶ Joseph KESSEL (1898–1979) – prancūzų rašytojas ir lakūnas, gimęs Argentinoje, kur iš Prancūzijos persikėlė jo tėvai Raisa Lesk ir panevėžietis gydytojas Samuelis Kesselis. Pralaidę keletą metų Raisos gimtinėje Urale, Kesseliai sugrįžo į Prancūziją. Josephas Kesselis yra daugiau kaip pusšimčio romanų autorius, Pirmojo ir Antrojo pasaulinių karų dalyvis. 1962 metais buvo išrinktas Prancūzų akademijos nariu, savo akademiško atributą – kardą papuošė Dovydo žvaigžde.
- ⁷ Romain GARY. La Promesse de l'Aube. Ed. folioplus-classiques, p. 164. Vertė D. Epšteinaitė.